

COOPERAREA INTERNAȚIONALĂ ÎN PRODUCȚIE: PARTICULARITĂȚI ȘI FORME

Natalia LOBANOV

*Academia de Studii Economice a Moldovei, 61, str. Banulescu-Bodoni, MD-2005, Chișinău,
R. Moldova, lobanov.natalia@ase.md*

Abstract

Scopul cercetării constă în evidențierea particularităților procesului și a formelor de cooperare economică contemporană. Metode de cercetare: analiza, sinteza, abordarea comparativă. Se constată, că interacțiunile internaționale dintre entitățile economice din cadrul economiei mondiale bazate pe o utilizare mai activă și eficientă a diviziunii mondiale a muncii, în contextul globalizării, depășesc cadrul tranzacțiilor de comerț exterior. Pe măsură ce se dezvoltă, cooperarea internațională în domeniul producției include diverse forme de activitate în domeniile de fabricare, desfacere, servicii tehnice, tehnologie, cercetare-dezvoltare etc. Complexitatea devine cea mai importantă caracteristică a cooperării internaționale în producție.

Cuvinte cheie: coproducție, subproducție, întreprindere mixtă, consorțiu, alianță strategică.

JEL: F 02, F 23.

INTRODUCERE

În lumea contemporană cooperarea este unul din fundamentele progresului socio-economic și tehnico-științific al țărilor lumii, nucleul proceselor economice mondiale, integrării economice regionale, transnaționalizării (producere, cercetare și dezvoltare, domeniul financiar etc.) și globalizării.

Majoritatea economiștilor consideră că cele mai importante caracteristici ale cooperării internaționale de producție sunt legăturile economice pe termen lung (repetate), concentrarea lor directă pe producția de bunuri materiale, activități comune sau tehnologice, în scopul reducerii costurilor, creșterii productivității muncii, calității produselor și eficienței procesului de fabricare. În acest caz, cooperarea se extinde atât la producția propriu zisă, cât și la activitățile anterioare procesului de producție sau legate de acesta într-un alt mod, de exemplu, comercializarea de produse finite.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Odată cu intensificarea proceselor de globalizare și dezvoltarea forțelor productive, apar noi oportunități pentru obținerea unui efect sinergetic din cooperare. Pe măsură ce diviziunea internațională a muncii se adâncește, realizând un model de cooperare internațională, entitățile comerciale obțin beneficii care nu le-ar fi disponibile în mod unilateral. Cooperarea economică este forma de colaborare internațională între statele lumii și agenții economici pe baze contractuale, a utilizării comune a resurselor financiare, materiale și tehnologice a tuturor partenerilor în scopul obținerii avantajelor reciproce. [1]

Forța motrice a cooperării internaționale în producție sunt beneficiile economice obținute din diviziunea internațională a muncii și specializarea în producție. Din aceste poziții metodologice, este posibil ca cooperarea internațională în producție să se interpreteze, în primul rând, ca un schimb stabil de bunuri și servicii între țări folosind beneficiile diviziunii internaționale a muncii, și în al doilea rând, ca o activitate comună care vizează obținerea unui profit și îmbunătățirea situației financiare a întreprinderilor partenere. În primul caz, relațiile de cooperare internațională comportă un caracter comercial și economic pronunțat, în cel de-al doilea - caracter de producție inter-firmă și aspect științifico-tehnic.

Susținem opinia, că cooperările interstatale sunt necesare pentru atenuarea consecințelor nefaste ale dezechilibrelor economice, financiare, ale schimbărilor negative demografice, ecologice, creșterii deficitelor bugetare, datoriilor de stat, funcționării defectuoase a sistemelor bancare, ratei mari a șomajului. Problemele enumerate pot fi soluționate în exclusivitate prin eforturi în cadrul unor colaborări, cooperări internaționale. În acest scop, sunt necesare: promovarea activităților fiscale; efectuarea restructurărilor economice; asigurarea stabilității cursurilor de schimb valutar; reducerea volatilității; estimarea reală a situațiilor economice din diverse țări. [2]

Interacțiunile internaționale dintre entitățile economice din cadrul economiei mondiale bazate pe utilizare mai activă a diviziunii internaționale a muncii în contextul globalizării depășesc cadrul tranzacțiilor de comerț exterior, dezvoltându-se noi forme de cooperare în diferite domenii de activitate, dar, în articolul nostru, ne oprim, în special, la cooperarea în producție.

Experiența mondială arată că cooperarea în producție este un proces istoric obiectiv, inerent tuturor metodelor de producție, țărilor cu orice sistem socio-economic. Această formă de interacțiune a subiecților economiei mondiale a devenit un accelerator al restructurării industriale, pe o nouă bază tehnologică, inclusiv prin utilizarea la scară largă a tehnologiilor informaționale.

În literatura economică, termenul de „cooperare în producție” este utilizat atât într-un sens restrâns, cu referință la cooperarea activității exclusiv în domeniul de producție, cât și într-un sens larg, incluzând diferite domenii ale activității economice a întreprinderilor: cercetare științifică, suport material și tehnic, proces de producție, vânzări produse, managementul întreprinderii. În contextul globalizării economiei, transformarea cooperării internaționale în domeniul producției este însoțită de o creștere a contradicțiilor sale. Acestea sunt contradicții interne care apar ca urmare a interacțiunii părților în cadrul procesului și contradicții externe care se manifestă ca un conflict al procesului de cooperare cu mediul.

O analiză a experienței mondiale arată că cooperarea internațională în producție este un factor important în dezvoltarea inovatoare a economiei, deoarece oferă posibilitatea de a combina și materializa noi idei avansate, realizări în domeniul științei fundamentale, cercetări aplicate, producție, management și tehnologii informaționale, utilizarea integrată a diverselor resurse de producție. Economisirea resurselor financiare și a timpului se realizează în legătură cu dezvoltarea schimbului de bunuri și a elaborărilor științifice și tehnologice între țări, precum și odată cu creșterea volumului producției. Astfel, cooperarea internațională în producție este un factor esențial în dezvoltarea inovatoare a întregii economii globale. Datorită transferului de tehnologie și a abilităților de management, multe produse complexe sunt create pe baza lanțurilor valorice globale. De exemplu, Boeing are peste 900 de furnizori, inclusiv startup-uri ce produc produse inovaționale intermediare, a căror obiectiv este participarea în rețelele valorice globale.

Airbus este rezultatul producției comune a mai multor țări europene. Principalele secțiuni ale avionului Airbus A380 sunt construite la întreprinderi din Franța, Marea Britanie, Germania și Spania. Datorită dimensiunilor lor, se transportă la Toulouse pe uscat și apă, deși transportul pieselor pentru alte avioane Airbus este efectuat de bordul „Beluga A300-600”. Componentele pentru A380 sunt fabricate de companii precum Rolls-Royce, Safran, United Technologies, General Electric și Goodrich. [3]

Secțiunile de nas și coadă ale fuselajului se încarcă orizontal la Hamburg pe nava „Ville de Bordeaux”, deținută de Airbus, iar de acolo navigează spre Marea Britanie. Consolele cu aripi sunt făcute în Filton (suburbia orașului Bristol) și în Broughton (Țara Galilor), de unde cu barja sunt livrate către Mostin, unde se încarcă pe „Ville de Bordeaux”, împreună cu secțiunile aflate deja la bord. Pentru a încărca alte secțiuni, nava intră în Saint-Nazaire în vestul Franței și, mai departe, se

descărca în Bordeaux. Apoi la bordul navei sunt urcate secțiuni de fuselaj și coadă din Cadiz și livrate la Bordeaux. De acolo, părți ale A380 se transportă cu barjă către Langon (Gironde) și mai departe, la sol, până la atelierul de asamblare din Toulouse. După toate acestea, avioanele se transportă Hamburg, pentru a fi echipate și vopsite.

A380 este un pas important în eforturile Airbus de a concura la egal cu grupul american Boeing. Însă vânzările de avioane cu patru motoare au scăzut pe măsură ce companiile aeriene se îndreaptă spre avioanele cu două motoare și un consum mai mic de combustibil, precum Boeing 787 și 777 sau Airbus A350.

Începând din martie 2015 și până în prezent, Airbus nu a vândut niciun A380, înregistrând doar anularea comenzilor pentru două aparate. Ca urmare a reducerii vânzărilor, Airbus a redus ritmul de producție pentru avioanele A380 de la un vârf de 30 de unități pe an până la opt exemplare pe an în 2019, în speranța că vânzările își vor reveni. În februarie 2019 Airbus a anunțat că scoate din producție cel mai mare avion de pasageri din lume, A380. Pe ultimul îl va livra în 2021 companiei Emirates, cel mai mare client al său. Airbus nu are suficiente comenzi pentru a susține producția, în ciuda eforturilor din ultimii ani, precizează conducerea. [4]

Printre formele de cooperare care cunosc dezvoltare accentuată în perioada de față menționăm coproducția, subcontractarea, întreprinderile mixte, consorțiile, alianțele strategice, grupurile de interes economic.

Coproducția are o largă utilizare în relații intra-firmă, în deosebi între marile companii din industria aerospațială, automobilului, electronică. Se realizează de regulă, între firmele, care se află într-o dependență reciprocă directă din punctul de vedere a specializării. Ea se bazează pe specializarea internațională pe piese, agregate, alte părți componente sau pe etape ale procesului tehnologic. Apelând la cooperare, părțile tind să-și accentueze gradul de specializare, obținând concomitent, fără investiții suplimentare considerabile, un profit maxim pe seama economiei de cost și creșterii volumului de producție finită. Cooperarea presupune un schimb de componente în conformitate cu condițiile de specializare stabilite în prealabil, iar asamblarea produsului finit se face de către fiecare partener în mod autonom. Fiecare partener se specializează pe componente, în fabricarea cărora dispune de cele mai înalte performanțe tehnice (bazate adesea pe propriile brevete de invenție), experiență acumulată, cheltuieli mai reduse. Are loc un schimb de produse semifinite, dar pot avea loc și livrări de produse finite (echipament electric, aparate etc) utilizate ca componente la asamblarea produsului finit.

Subcontractarea ca formă a cooperării internaționale în domeniul producției este una dintre componentele importante care asigură dezvoltarea inovatoare a SUA, Japoniei, Finlandei, Germaniei, Spaniei și altor țări occidentale. Analiza experienței internaționale arată că aceasta este o formă de încorporare a întreprinderilor mici și mijlocii în rețelele globale de producție. Astfel, în Japonia, ponderea întreprinderilor mici implicate în subcontractare reprezintă 65%, în industria electronică - 86%. O analiză a activităților marilor companii din rețea arată că adesea ele se transformă treptat din societăți comerciale în companii comerciale și producătoare. Deoarece valoarea adăugată este creată în producție, includerea producției oferă un avantaj competitiv companiilor comerciale. Într-un mediu concurențial, este imposibil sau foarte dificil să influențezi prețurile de piață (prețurile stocurilor, prețurile de vânzare cu amănuntul), taxele vamale, costurile de transport și depozitare. Procesul de producție rămâne ca singura modalitate de reducere a costurilor prin tehnologii mai eficiente.

Pentru țările Europei Centrale și de Est, participarea la lanțurile valorice ale furnizorilor sau cumpărătorilor este o necesitate vitală și o formă modernă de a se integra în economia regională și

globală, aceasta oferind oportunități sporite de modernizare a activității, de acces sporit la tehnologiile avansate. [5] Nivelul relevant pentru construirea lanțului valoric este cel al activităților firmei dintr-o anumită ramură. Diferențele dintre lanțurile valorice ale concurenților sunt o sursă esențială de avantaj concurențial. Lanțul valoric al unei firme poate varia pentru articole diferite din linia sa de produse. [6]

Întreprinderile mixte sunt o formă de cooperare prin crearea unei entități pe baza proprietății la care au contribuit în comun participanți din diferite țări, administrare și distribuție comună a profiturilor și riscurilor. Este o formă de asociere în domeniul relațiilor economice internaționale.

Obiectivele creării unei întreprinderi comune: o satisfacere mai completă a pieței din țara locației cu bunuri, servicii care fac obiectul asocierii; atragerea tehnologiilor avansate; experiență managerială, resurse materiale și financiare suplimentare; extinderea bazei de export, reducerea importurilor datorită fabricării de produse care înlocuiesc importurile; optimizarea impozitării.

În timp ce întreprinderile mixte sunt de obicei companii relativ mici, corporațiile mari folosesc această metodă pentru a-și diversifica operațiunile. Crearea unei companii mixte poate garanta succesul atât pentru companiile mici care abia încep activitatea, cât și pentru corporațiile existente. Întrucât valoarea costurilor de lansare de proiecte este de obicei mare, asocierea permite ambelor părți să partajeze aceste costuri, dar și profitul obținut.

Numărul total al întreprinderilor cu capital străin înregistrate în Republica Moldova la data de 1 august 2018 a constituit 11302. Cele mai multe companii cu capital străin provin din România – 1746, ceea ce reprezintă 15,4% din totalul întreprinderilor străine care activează în Republica Moldova. Pe locul doi se situează Italia cu 1391 de întreprinderi înregistrate, urmată de Turcia cu 1302 firme, Ucraina cu 1154. Acestea sunt urmate de Federația Rusă, Germania, SUA, Israel și Cipru. În același timp, Olanda ocupă prima poziție după capitalul investit. Cele 178 de companii olandeze au investit în Moldova circa 2,4 mlrd. lei. Olanda este urmată de Cipru cu o cotă de investiții de 1,9 mlrd. lei, Italia – 1,7 mlrd. lei, România – 1,5 mlrd. lei, Rusia – 1 mlrd. lei. 30% din companiile înregistrate în țară au declarat ca gen de activitate comerțul cu ridicata, 23% - comerțul cu amănuntul, iar 12% industria prelucrătoare. În agricultură s-au lansat 6% din întreprinderi, iar în transport și comunicații 5%. Companiilor care au declarat ca gen de activitate tranzacțiile imobiliare sau hoteluri și restaurante le revine câte 4%. Celor care și-au propus să desfășoare activități financiare sau construcții le revine câte 2%. [7]

Consortiul este o uniune temporară a firmelor independente din punct de vedere economic, al căror scop poate fi coordonarea diferitelor tipuri de activitate, deseori - eforturi comune pentru obținerea și executarea comenzilor de producție.

Consortiul este creat de întreprinderi ca o asociație voluntară temporară pentru a rezolva probleme specifice - implementarea de programe și proiecte mari, inclusiv științifice, tehnice, construcții, ce țin de protecția mediului etc. În interiorul consortiului, funcțiile sunt distribuite în așa fel, încât fiecare participant să lucreze în domeniul de activitate unde a atins cel mai înalt nivel tehnic cu cele mai mici costuri de producție. În consortiu pot fi reunite întreprinderi mari și mici care doresc să participe la proiect, dar nu au capacități independente. Calitatea de membru în consortiu este voluntară și poate fi oricând suspendată. O întreprindere din cadrul unui consortiu poate să participe simultan și în alte consortii.

Evidențiem următoarele caracteristici ale consortiilor: constituirea consortiului în baza unui accord, cu sau și fără formarea unei persoane juridice; forma organizatorică și juridică a unui consortiu poate fi societatea pe acțiuni sau alte entități comerciale; absența în cadrul unui consortiu, de regulă, a structurilor organizaționale, cu excepția unui aparat mic (de exemplu, consiliul de

administrație al consorțiului); păstrarea integrală a independenței economice și juridice a companiilor incluse în consorțiu, cu excepția acelei părți a activității care este asociată cu realizarea obiectivelor consorțiului.

Scopul creării de consorții este consolidarea resurselor și eforturilor pentru implementarea unui proiect specific, de anvergură, de regulă în sfera activității principale, implementarea proiectelor științifice și cu capital intensiv, inclusiv a celor internaționale sau efectuarea în comun a operațiunilor financiare la scară largă pentru plasarea de împrumuturi, acțiuni. Consorțiile se caracterizează nu numai prin coordonarea activităților, prin strategia de dezvoltare pe termen lung, ci și printr-o politică comună de investiții. În ciuda faptului că participanții la consorțiu nu își pierd independența juridică și economică, această formă de integrare a companiei are aproape toate avantajele unei companii cu responsabilitate legală. Consorțiul este capabil să lucreze eficient într-un mediu de piață și să atragă sume importante de investiții pentru implementarea proiectelor cu capital intensiv.

De regulă, un consorțiu este creat pentru executarea performantă a comenzilor și proiectelor urgente și costisitoare care necesită consolidarea eforturilor și a mijloacelor companiilor științifice, tehnice, de fabricație, servicii și financiare care pot soluționa în comun anumite probleme. Adesea, consorțiile sunt create pentru exploatarea în comun a zăcămintelor. Consorțiile pot fi organizate de companii de producție, bănci, centre de cercetare, agenții guvernamentale etc, pentru a crește competitivitatea tehnică și comercială a participanților săi. Combinarea eforturilor nu numai din partea industriașilor, dar și cea a finanțatorilor în implementarea unor mari proiecte de investiții internaționale, este o trăsătură distinctivă a consorțiilor moderne.

Crearea de consorții este specifică construcției de avioane. De regulă consorțiul se creează pentru realizarea unui proiect de amploare și nu prevede relații stabile de cooperare în afara unui proiect concret. Totodată, în caz de experiență pozitivă, pot fi încheiate acorduri pentru colaborare de durată mai mare. De obicei, finanțarea activității consorțiului se realizează pe seama resurselor participanților la paritate. Modalitatea principală de finanțare constă în vărsarea de cotizații în fondul de capital comun și în plățile periodice în bugetul comun.

Alianțele strategice reprezintă aranjamente de afaceri prin care doi sau mai multi parteneri convin să coopereze, fiind o metoda de susținere sau fortificare a avantajelor competitive ale partenerilor. Se așteaptă, că în secolul XXI ele vor deveni cel mai important instrument în lupta de concurență. Încheierea alianțelor este una dintre cele mai rapide și ieftine modalități de implementare a unei strategii globale.

Alianțele strategice sunt acorduri de cooperare între firme care depășesc operațiunile comerciale, dar nu duc neapărat la o fuziune. Există diferențe semnificative între alianțele strategice bazate pe relațiile de parteneri pe termen lung și parteneriate contractuale, deoarece acest din urmă tip de cooperare există pentru o perioadă limitată de timp și este utilizat pentru proiecte sau obiective specifice. Relațiile contractuale obișnuite, de regulă, nu implică dezvoltarea relațiilor în viitor. Acest tip de asociație de afaceri se bazează pe încheierea de acorduri bilaterale sau multilaterale pe termen mediu sau lung.

Alianțele strategice pot fi formate nu numai de furnizori și clienți (de exemplu, Marks & Spencer au încheiat alianțe strategice informale cu mulți furnizori de bunuri), ci și concurenți (de exemplu, Grundig și Philips, care au unit forțele în domeniul video, sau Honda și Rover în comunicațiile mobile). În cadrul alianțelor strategice, se realizează coordonarea comună a planificării strategice și a managementului participanților la activități, ceea ce le permite să accepte parteneriate pe termen lung în beneficiul fiecărui participant.

Legăturile economice dintre firmele participante la alianțe strategice devin în timp tot mai complexe. O alianță durabilă între parteneri de același nivel este dificil de menținut (fuziuni GM-SAAB, Fiat – Alfa-Romeo, scindări Volvo-Renault, Ford-Volkswagen). În noiembrie 2018 Nielsen și Microsoft au publicat detalii despre soluția de gestionare a datelor companiei Nielsen Connect recent dezvoltată, folosind platforma cloud inteligentă Microsoft Azure.

Pe o piață rapidă, Microsoft și Nielsen ajută Fast Moving Consumer Goods și companiile de retail să se dezvolte și să inoveze într-un mediu de date deschis. Deja, Nielsen Connect inspiră companiile să profite de datele existente și demonstrează necesitatea regândirii abordării strategice a acestora. Prin analize aprofundate și servicii inteligente bazate pe Azure, Nielsen Connect ajută companiile să integreze matricile de date pentru a identifica mai ușor tendințele emergente. [8]

Particularitățile alianțelor strategice: ele sunt create pe baza cooperării orizontale a întreprinderilor, precum și între companiile angajate în domenii de activitate conexe și care dețin tehnologii și experiență complementară; alianța nu este, de regula, o entitate juridică independentă; companiile pot fi membre ale mai multor alianțe strategice; alianțele strategice sunt destul de mobile, gratuite pentru parteneri, mai orientate spre viitor, reduc ambiguitatea și incertitudinea în relațiile dintre parteneri, sporesc stabilitatea furnizării de resurse și distribuției de produse și servicii; alianțele sunt create pentru o anumită perioadă, partenerii se despart atunci când nevoia de unificare nu mai este necesară; alianțele au impact asupra concurenței, companiile unite își concentrează eforturile mai mult împotriva concurenților comuni decât una împotriva celuilalt.

Conform unor date, în anul 1970 în lume existau aproximativ 120 de alianțe. Începând cu anii 1980, a existat o tendință ascendentă constantă a numărului de alianțe internaționale care au fost formate în principal cu participarea companiilor americane, japoneze și europene. Potrivit unor analiști, la începutul secolului al XXI-lea, numărul de alianțe a ajuns la 3500. [9]

Grupul de interes economic este un grup de persoane fizice sau juridice (cel puțin 2). Obiectivul este de a facilita dezvoltarea economică a companiilor prin punerea în comun a resurselor materiale sau umane. Conținutul activității GIE trebuie să fie similar cu cel practicat în companiile care îl constituie. GIE nu este nici o companie și nici o asociație. Exemple de GIE: Ernst & Young, AXA, Eurostar, European Business School (Paris). De asemenea, Airbus a fost GIE european până a devenit societate pe acțiuni. Un GIE poate fi format fără capital, iar în cazul în care contractul îl prevede, nu este necesar un minim anumit. Este posibilă contribuția în numerar, una industrială sau în natură. Normele de contribuție trebuie definite în actul constitutiv. Particularitățile GIE: obiectivul său este dezvoltarea economică a activității și creșterea performanțelor, fără a căuta beneficiile întregii activități a membrilor săi; avantajul său principal constă în flexibilitatea formei sale juridice, deoarece este creat prin acord între membrii care îl constituie și în conformitate cu prevederile contractului; posibilitatea de a combina mai multe domenii de exploatare (IT, contabilitate etc); posibilitatea de a lansa acțiuni comune de marketing pentru membrii săi; oportunitatea de a întreprinde acțiuni eficiente în domeniul dezvoltării durabile. [10]

Experiența mondială arată că cooperarea în producție este un proces istoric obiectiv, inerent tuturor metodelor de producție, țărilor cu orice sistem socio-economic. Cooperarea internațională în producție ca formă de interacțiune a agenților economici în cadrul economiei mondiale a devenit un accelerator al restructurării industriale, pe o nouă bază tehnologică și organizațională.

CONCLUZII

O analiză a problemelor cooperării internaționale a dus la concluzia că ea poate fi considerată, sub aspect theoretic și practic, drept unul din cei mai importanți factori ai dezvoltării economice a întreprinderilor și a țării. Avantaje ale cooperării internaționale în condiții moderne sunt: stabilirea relațiilor de cooperare pe termen lung între participanții la un proces de producție interconectat; transfer de noi tehnologii, reducerea costului de producție în întreprinderile participanților la procesul de cooperare; stimularea dezvoltării inovatoare prin utilizarea instrumentelor de finanțare pentru noi proiecte de amploare în sectorul real al economiei, atrăgând resurse financiare semnificative din străinătate către economia națională. Astfel, dezvoltarea relațiilor de cooperare internațională este strâns legată de sporirea competitivității țării, transferul de cunoștințe, modernizarea tehnologică, adică de o creștere inovatoare. Incluziunea unei țări (regiuni, companii) în lanțurile valorice globale este o modalitate fiabilă de integrare în economia globală. Lanțurile valorice globale facilitează transferul de noi tehnologii și cunoștințe, apariția de noi sectoare competitive ale industriei, agriculturii și dezvoltarea relațiilor economice externe a țării. La rândul său, producția modernă de înaltă tehnologie necesită o extindere accentuată a cooperării internaționale în producție.

Pe măsură ce se dezvoltă, cooperarea internațională în producție devine complexă și include diverse forme de activitate în domeniile de fabricare, cercetări fundamentale și aplicative, tehnologie, comerț, servicii tehnice și alte domenii. Complexitatea este cea mai importantă caracteristică a cooperării industriale internaționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- [1] CARAIANI, Gheorghe. Cooperare economică internațională / Gheorghe Caraiani, Constantin Georgescu. București: Pro Universitaria, 2013.
- [2] DANILIU ALIONA, GRIBINCEA ALEXANDRU. Cooperarea economică internațională în cadrul țărilor emergente. Revista / Journal „Economica” nr. 3 (85) 2013. ISSN 1810-9136
- [3] <https://www.airbus.com/aircraft/passenger-aircraft/a380.html> (accesat 10 septembrie 2019)
- [4] https://www.challenges.fr/entreprise/airbus-a380-retour-sur-un-echec_642519 (accesat la 20 septembrie 2019)
- [5] PISANIUC Maia. Necesitatea încadrării întreprinderilor autohtone în lanțurile valorice regionale. Analele ASEM, ediția a XII-a. Nr.1 / 2014, p.341-346. ISBN 978-9975-75-704-1
- [6] POPA Marina. Rolul lanțurilor valorice industriale în sporirea creșterii economice naționale. Revista Studii Europene. Chișinău, 2014, Nr. 2, p. 90-98. ISSN 2345-1041, <http://studii.eu.org/files/publications/SE%202-2014.pdf>
- [7] Peste 11300 companii înregistrate în Republica Moldova au capital străin. <http://www.asp.gov.md/ro/companii-cu-capital-strain>
- [8] <https://www.nielsen.com/ru/ru/press-releases/2018/microsoft-i-nielsen-obyavili-o-sozdanii-strategicheskogo-alyansa/> (accesat la 20 septembrie 2019)
- [9] АСЛАНОВ Д.И., ЛАРИОНОВА А.А. Международные стратегические альянсы. Символ науки. 2016 N 2 стр.107-110 ISSN 2410-700x
- [10] Le groupement d'intérêt économique (GIE), une structure pour la coopération économique <https://www.economie.gouv.fr/entreprises/groupement-interet-economique-gie> (accesat la 22 septembrie 2019)